

Üçüncü sene

Onbirinci sayı

DARÜLFÜNUN

İlahiyat Fakültesi Mecmuası

Tarihî, İctimaî, Dinî, Felsefî

Nisan 1929

İSTANBUL

Ahmet İhsan Matbaası Limitet Şirketi

1929

Karmatlara dair yazılmış kitaplar

Meşhur ve büyük Müsteşrik Goldziher in hüccetüislâm imam gazalinin (müstazhiri) ünvanlı eserini neşretmesi herkesin nazarı dikkatlarını Karmatlar-üzerine davet etmişti. Cazanova onların hisabatı nücumiyelerini araştırmıştı, Kazanovanın bu taharriyatı karmatların tarihi hakkında Goejenin eserlerini doğrultmağı, ve Dieterici nin de Karmatların telifiki felsefelerine müteallik tetkiklerinin yeniden yapılmasını temenni ettirmişti. Ancak mes'elenin hey'eti mecmuasına dair henüz bir bibliografi müsvedesi yapılmıştır: Ne Sacy, ne Vüstenfeld, ne Goeje, ne Brovne bunun kadrosunu hazırlamamışlardır. İşte bu boşluğu doldurmak için muhterem fadıl Mösyö L. Massignon bir risale tertip etmiştir. Karmatların dokuzuncu asrı milâdi içinde yapmak istedikleri tadilat ile içtimaî adalet inkılâbı bütün islâm âlemini sarmıştı, bu inkılâp Mehdiyede Fatımiye sülâlesi müessesininin 297-910 senesindeki îlâniyle akîm kalmıştı. Bu hareketi inkilâbiyenin müteaddit evsafı mümeyyizesi vardır: ilmî noktai nazardan sıfatı (müstearhermesi ve saibi âsar) ile bir istilâhatı fenniyei Yunaniyenin neşrine hizmet etmesidir; siyasî noktai uazardan sıfatı hükûmetin şer'an evlâdı Alinin İsmailî koluna ait olduğunu gayet gizli bir şekilde halk arasında yaymağa çalışmasıdır; dinî noktai nazardan sıfatı bütün mesleklere, bütün ırklara ve bütün fırklarla uygun, akla ve müsâhaha ile müsâvata müstenit bir ilmi akait kabul eylemesidir; bunların tâtbik ettikleri yoldaşlık âdap ve merasimide esnaf cemiyetlerinin ve Üniversitelerin faaliyetini teshil ettiğinden Karmatlılık garpta revaç bulmuş ve Avrupa farmasonlarını uyandırmıştır. Massignonun aşağıya yazacağımız müsveddesine mağripte ve Mısırdaki sülâlei Fatımiyenin dahili tarihlerine ait eserler ile dürzilerin,

bâtinilerin (daveti cedide) ve huruflerin mahalli tarihlerine müteallik kitaplar dahil değildir.

Levha :

- 1 — Mezhebe müteallik metinler
- 2 — Tarihî ve menakibe müteallik metinler
- 3 — Müsteşriklerin tenkidi eserleri
Mezhebe müteallik metinler
Temamen Karmati metinler

1 — Ebu Hattap Mehmet bin Zeynebile sedilkofi, 140 ıncı senesine doğru vefat etmiş, imamiyeden meşhur bir muhaddistir. Fakat vaz'ı hadis iden kimselerden olduğu ifşa edildiğinden rivayetine itibar olunmaz (İbnilcevzinin mevzuatı, süyutinün leâlisi) .— İmamı Caferin telmizi idi, fakat onun tarafından ret edilmişti [1]. Ebulhattap bir fırkai mezhebiye te'sis etmişti ve şey'ilerin takiyesinden daha sıkı bir sır saklamak kaidesini kabul eylemişti, bunun mezhebinde Ravînin kizbi caizdir. [2]; bu sebeple şafiî rafızilerin hadis hususunda şahadetlerini kabul ettiği halde yalnız hattabilerin rivayetlerini kabul etmez. Ebulhattap imamı Caferden öğrendiğini beyan ile bir kitabilcifer yazmıştır (İbni Hazn; Bağdadî, fark; Kâtip Çelebi Keşfilzunun; Kazanova Yap 1916).

Ebulhattap Kur'ani te'vilen tefsir etmiştir. İmamiyeden İbnirebah 190 senesine doğru onu cerheylemiş. Ebulhattap kofeda îdam edilmiştir,

2 — Ebu Şakir Meymun binilesvedilmahzumiyilmekki, 180 senesinde ölmüş.

Alilhâriş bin Ebi Rebialmahzumi (zehebi, itidal II, 81) nin mevalisinden idi. Ebulhattabın telmizidir (fihrist I, 86). Kitabül mizanın müellifidir. İbnilesir bunu tahlil etmiş (Kâmilin

[1] Friedlander, II, 90; Khonsari revzat II, 234. İbnildainin tepsiresi, 419-423.

[2] Abbasilerin hafiye memurlarının ellerine geçmemek için. Zira Abbasiye Hanedanı de kisanye hey'eti fesadiyesinin himmetlerle makâmı iktidara geçmiş olduklarından gizli siyasi cemiyetlerin tehlikesini bilirlerdi. gazalinin müstazharisinde bu fırkanın nasıl ve ne şekilde yemin ettikleri gösterilmiştir. (Bağdadî, fark 288-290; mevakif içinin 350).

sekizinci cildinde sahife 21). İmamı Bâkırâ isnat olunan kitabül-sıfatın da müellifi bu mahzumi olması muhtemeldir (hülâsası Şehrestanı milelinde vardır, II,29.- Risale ilâ Cabir bin zeit Cu'fi, Salisbury nin zikrettiği Yaos I85I,259,300).

Ebu Şâkir Basrada Hanefilere karşı Kur'anın gayrı mahluk bir Vahyi ilâhiolduğunu iddia etmiş [I]. Abbasilerin zabita memurları tarafından takip edildiğinden evvelâ kudusa çekilmiş [2], orada kendisini zâhit fakat aynı zamanda şüpheli bir simyağar diye göstermiş ondan sonra Tabaristana gitmiş orada Mehmet bin İsmail olduğunu iddia eden bir çocuğun terbiyesine hasri hayat etmiş, bu çocuğun kendine büyük babası İmami Cafer tarafından emanet edildiğini söylemiş, İmami Caferde onun oğlu Abdullah Meymuni kabul etmiş[3].

3 — Aptullah bin Meymunilkaddahilmekki, 210 senele-
rinde kofeda hapışhanede ölmüş İmamiyeden muteber ve maruf muhaddis (Tusi nin fihristi sahifa 197).

Şair Elmuarrinin daha çoktan istihza ile methettiği (gufran sahife 150, fihrişt 220). Ehli sünneten muhadisler onu tenkit etmişler: Buhari nazarında şüpheli Ebu hatem, Ebu Zer'a İbni Hayyan taraflarından haricte bırakılan(zehebi, mizanülîtidal). Cafer ,ve Talhalhadruminin (vefatı 152) râvisi; İmamiyeden dört râvisi olduğu Tûsinin fihristi zikrediyor. Kendine telmizleri cezp için şubede bazlığa müracaat etti (Mehmet bin Zeke-riya, nizamülmülk siyasetnamesi; Cevberinin keşfilesrarı).

4 — Dînan Ebu Cafer Ahmet İbnilhüseyin İbni saitul-lahvazi.- Kum şehirinde 250 senesine doğru vefat etmiş. İmami muhaddis (Tûsinin fihristi sahife 26).

Aptullah bin Meymunun şerıkı değil (fihrist I,88; fark 266). fakat bilvasıta telmizi; badin kürtlerini fırkaya ithal etmiş bu kürtler o vakita kadar Darramiyeden imişler (fark,266,268).

[1] Harici Abulkâfinin uzun ve garip zeyli, delili ehiluluk, Motylinskinin koleksiyonu.

[2] Sacy nin dürzüleri 1, 440.

[3] Onun Kudüste bulunmuş olması şu vak'a ils sabit, mubarekiye namiyle maruf hususî bir fırka onun İmame te olan müddeiyatını, İsmaililerle karışmaksızın teyit etmemişler (Goeje, 206, Bağdadı, fark 47). (Nizamülmülk).

Kitabülithticacı yazmış bunu on birinci imam zamanında yaşamakta olan İbni Hâsanülşeffar neşretmiş. Bu şahsın âtideki numarda mezkûr şahısla bir olması muhtemeldir. (Dindanî) nisbeti, Bağdadî tarafından (zikraveye) he verilmiştir.

5 — Ahmet İbnilkeyyal, 270 senelerinde vefat etmiş? Evvelâ karmatlığın naşirlerinden imiş, sonra fırkanın reisi olmuş; imamın oğlu olduğunu iddia etmiş, İbni Meymunülkattahın neslinden sayılmış. Pek mühim bir silsile felsefî eserlerin müellifi; Şehrîstanın milelinde bunların hülâsalarını yazmış tabip Râzı anları cerhetmiş (fihrit sahife 300). Onların arapça ve fari-sice metinleri uzun müddet yaşamış (Kemal Paşazadenin firakidalesi); bu metinlerde Hindu bir nufus hisolunuyor.

6 — Aptan 286 de vefât etmiş, Irakta karmatların pro-poğandası reisi idi. Sekiz risale yazmış bunların isimlerini fihrist haber veriyor, onun beğaseb'ası Karmîta tarihindeki yedi dereceye ait talimatı gösteriyor, Nizamülmülk siyasetnamesinde bunları zikretmiş. yüz sene sonra Elmuz mabedindeki dokuz derece teslik ile mukayese edilsin; Teferrüs, Te'nis, teşkik, talik, rapt, tedlis, te'sis, hal, selh (Sacy nin dürzilerine muracaat; Bağdadînin fark sahife 286-287; müstazhiri ğazalinin, Goldziher tarafından temsil edilmiş olan mukaddimesinden sahife 40-41).

7-10 — Benuhammad, İbni Hamdan, İbni nefis, Hasene Bedbi bunlar ikinci derce nâşirler, propagandacılar dördüncü asırda, fihrist bu kimselerin eserlerini yazıyor.

11 — Ebu Hâtim veresnanilrâzi. Deylim kıt'asının resuli Te'lifatı Elzeyyine, elcamî (fihrist).

12 — Bendane Ebu Yakub, bunu Türkistanda 331 senesinde öldürmüşler, telifi şudur: Esasüldave, te'vilülşeraî, keş-filmahcup (Birunî; Hint sahife 32; Bağdadî fark 267).

13 — Ebu Aptullah Mehmet bin Ahmedülnefsi Elberdaî bunu da 331 senesinde îdam etmişler. Bu propagandacının faali-yetini Nizamulmülk siyasetnamesinde tasvir etmiştir. Elhusul is-minde bir eseri vardır (fark; 267 277).

14—İbni masrarrâh endülüsün meşhur feylesofu (Azin Palaç-

yonun abenmasarrası Madritte tabedilmiş 1913 de).

15 — Übeydullah İbni Hüseyñülkazvinî; 259 da doğmuş; 321 senesinde ölmüş. Fatımiye sülâlesinin müesisi budur. Bu zatın Ebu tahir Süleymanulkarmatiye hitaben gönderilmiş akayitten bahis bir mektubu vardır. İsmi (Elsiyase, Velbelâğulâkayit, ve namusülâzam) dır (farkta hülâsası vardır. Makrazi. Masniyon bu risalede pek nâdir bir vekahat görüyor. Halbuki Goeje ona kıymet vermiş.

16— Elnuman İbni Ebi Hanife Mehmet İbni Mansur İbni Ahmet İbni Hayyunültemimî.— 259 da doğmuş, 104 yaşında iken 363 senesinde vefat etmiş. Fatımilerin zamanında kadıların kadısı idi, mâliki mezhebinde idi (İftitahüldavetülzahire) unvanlı bir eseri vardır ki Fatımiye sülâlesinin asıl ve nesepelerinden bâhistir, İbni Havşebin hidayetine dair olup, Makrizi tarafından hıfzedilmiş olan meraklı bir cüzü Quatremère cânibinden tercüme edilmişti.

17— Mansurülyeman, Yemene gönderilmiş nâşir.

18— Cafer bin Mansurülyeman te'lifat (Griffini sahife 87). Bu zat 360 senelerinde Te'vilülferaiz isminde bir kitap yazmış Lyde Kütüphanesinde el yazısı numarası 1971 (Goeje).

19— Meat bin İsmailülmuzeddinullah, 365 senesinde vefat etmiş Fatımi halifesidir, (Karmat hasene risale) si vardır (Makrizi ittiâz) münacat unvanlı diğer bir eseri olduğu gibi birde risalei mesihiyesi vardır, Pariste el yazması numara 131.

20— Hâkimin Hamze dürziden ma'da olan nâşirleri: Hamidettin, Ali İbnülvelit (Griffini sahife 87).

21— Müellifi meçhul düsturül müneccimin Pariste yazma nüsha numarası 5968. (Goeje).

22— Tal'ai İbni Ruzzik—505 de Kahirede ölmüş. El'itimmat unvanlı eseri yazmış (Brockelmann)11,70).

23— Kahirede Fatımilerin sarayında 543 senesinde mütenakıs konferansı (elyazısı, Kahire, V1,129).

24 — Hasan İbnissabbah, davetülcedidenin müessisi (Almot Kalesinde) onun fusulüerbaasını, Hasanın ismini söylemeksizin (Milel) ine nakletmiş, Kahirede temsil edilmiş, ikinci cildini II,

sahife 47-155 (Cemal Kasımınin haşiyesi).

25-30 — Şeyh Şeref Übeytli, altıncı asırda vefat etmiş. Fatımilerin şecerei nesebini yazmış, eslâfı nesebinin yazdıkları şecerelerin mevsukiyetini müdafaa etmiş, bu baptaki risalesi Lyde de mahfuz (el yazması numarası 686, Goejeye bakılması, kezalik Arendonka) Makrizi de bu risaleden ittiâzında bahsetmiş. Onun bu mülâhazasını nessaplardan İbni Melkatelömeri ile Ebu Abdullahülneccari de kabul etmişler; halbuki Mehmet ve Hasanülmüberka, namında iki kardeş (Zeydî mezhebinden), İbni Hidda, ve Şibl İbni Takîn o mülâhazayı kabulden imtina etmişler.

31 — Ebülberekât bin Büşrelhalebi. - serairülnutaka; mecalis (Griffini).

32 — Yemendeki müellifleri meçhul risaleler (cetvel Griffini de).

33 — Ziyaettin, Yemende hicrî 1269 milâdı 1756 da yazmış (Griffini) bunlara yakın kitaplar.

Diğer bazı metinlerde onlara felsefî ve ilahiyata ait istilâhlar noktai nazarından sıkıca yakındır:

Evvelâ: Saibilerin müleffak romanlarına mensup metinler, milâdın dokuzuncu asrında bu masal Karmatların tasavvur ve arzu ettikleri içtimaî inkilâbın taraftarlığını neşre pek ziyade hizmet etmiştir; Valentin Andreanın (1616) (Rose-Croix) efsanesi de on yedinci ve on Sekizinciasırlarda farmasonluğun neşri-hususunda ayani rolü oynamıştır.

Bu romanın birinci müellifi Fars Vilâyetine mensup Yezit İbni ebi Ubeysa isminde bir haricî olduğu zannediliyor. Bu adam yakında hakiki saibilerin (Vasıt ve Harran saibilerinin değil) dinikülileri vahy edileceğini ilân etmiş (Bağdadî, fark263. Şehristani Milel 1, 183).(Dozi ile Goeje Leyde de münakit Müsteşrikler kongrasını Harrana ait yeni vesikalar neşretmişler.)

Saniyen: (Hermes, Ağatodemon, Camasp)a isnat olunan ilmi nücum ve simyaya ait kitaplar. Bunların ehemmiyetlerini Blochet isbat etmiş: bunlar Saibî müellefattır (İhvanüssafa cilt 4 sahife 296).

Salisen: Tirmizi nin (vefatı 285) ilelülubudiyesi ve Hallaç tarafından (vefatı 309) 290 senesinde neşredilmiş olan 27 rivayet gibi tasavvufî metinler, bu rivayatin (İysa) isminde birisi tarafından 290 senesinde neşredilmiş olan (Beyan) ile müttahit olmaları muhtemeldir. (Nizamülmülk, siyasetname, fasıl 47 inci).

Rabian: İbni Hâninin divanı gibi (Kremere bakmalı) şiir divanları, ve Yemendeki Umrenin divanı gibi şeyler (bunu Derenborg temsil etmiş 1897 senesinde).

Hamisen. Nâsır Hüsrevin sefernamesi gibi ilmî ansiklopediler; ve bilhassa Zadelmüsafirin (Pariste el yazması numarası 2318). Kezalik resail İhvanüssafa gibi kiteplar. Bu muazzam eser telfiki Casanova gayet saburlu hesaplarına göre 450 seneleri etrafında olmak lâzımkelir. Mobet Şahın debistanına, ve desatire bakılması.

Sadisen. Dürzilerin ve nusayrilerin metinleri (Dussandın Bibliyoğrafisi; ve kitabüldevair Seybolduntemsili).

Sabian. Karamita hattatların nesih tarzlarını, ve Fatimilerin inşa ettirdikleri mebanide mustamel mimaride göze çarpan kaplı kesirüladlâ şeklindeki tezzinatı ihmal dıtmemelidir.

Mehmet Ali Aydı